

ВІДУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора

Цокур Ольги Степанівни

на дисертацію **Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Тему поданої до захисту дисертації, в якій вперше узагальнено традиції і досвід виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст. з конкретизацією його змісту, форм, методів й засобів відповідно особливостей соціально-економічного, етнорегіонального й соціокультурного розвитку краю, правомірно визнати актуальною та сучасною, як з огляду збереження й відтворення національних ідеалів та цінностей сімейної педагогіки, так і в контексті суттєвого вдосконалення підготовки сучасного покоління українців до сімейного життя. Свідченням цього є те, що здобувачем не тільки розширено наукове знання щодо існуючих у XIX – першій чверті XX ст. історичних форм і способів виховання дітей у батьківському домі, але й на підставі висвітлення нових та маловідомих фактів, а також етнографічних матеріалів та архівних джерел щодо обрядових дій охоронного призначення, які мали місце в Херсонській губернії, доведено провідну роль батьків у процесі соціалізації селянської дитини та розкрито особливості їхнього виховного впливу на розвиток її особистості з врахуванням статевих ознак і гендерної приналежності. З огляду на це, вибір теми дисертаційного дослідження Яковенка Сергія Анатолійовича заслуговує на увагу!

Правомірність такого твердження також доводиться фактом (див. стор. 15), що означене дослідження виконувалося відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і висновків. Аналіз тексту дисертації, провідні положення якої належним чином висвітлено в 9 опублікованих працях здобувача, засвідчує, що основні історико-педагогічні та концептуально-теоретичні позиції дослідження викладено послідовно, чітко й логічно обґрунтовано. Цьому передусім сприяли:

- узгодженість об'єкту, предмету, мети і завдань дослідження, виваженість його методологічного й термінологічного апарату;

- використання дисертантом досить широкій джерельній бази (306 найменувань), умовно класифікованої згідно чотирьох груп: наукові праці вчених з історії України та історії української педагогіки/сімейного виховання; етнографічні дослідження; архівні документи й пам'ятки XIX – першої чверті XX ст., матеріали періодичних видань означеного періоду;

- вдале поєднання різноманітних загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, ретроспекція, узагальнення, інтерпретація) та конкретно-наукових (пошуково-бібліографічний, порівняльно-історичний, ретроспективний, системно-структурний, історичної актуалізації та екстраполяції) методів дослідження, що слід вітати!

Як позитивний результат – всебічне й досить ґрунтовне розкриття Яковенком Сергієм Анатолійовичем обраної теми історико-педагогічного дослідження, яке відтворює не тільки специфічні шляхи, форми, методи та прийоми соціалізації дітей в селянській сім'ї у XIX – першій чверті XX ст., але й окреслює доцільність та перспективність засобів етнорегіонального підходу до аналізу явищ родинного й статевого-гендерного виховання. Це засвідчує про наукову новизну й теоретичну значущість результатів виконаної здобувачем дисертаційної роботи, оскільки «спеціальні дослідження проблеми виховання дітей в селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX ст.», як справедливо зазначено на с. 78, до наступного часу дійсно були відсутні.

Через це, всіляко підтримуємо провідну дослідницьку позицію дисертанта, висвітлену й обґрунтовану у процесі викладу матеріалів першого розділу дисертації – *«Теоретико-історичні основи дослідження»*, тому що:

– по-перше, зазначені хронологічні межі дослідження (XIX – перша чверть XX ст.) заперечень не викликають, оскільки визначаються як реальним часом існування Херсонської губернії (1802–1921 рр.), так і певними соціально-економічними зрушеннями, зокрема, руйнуванням традиційних структур життєдіяльності селянства під впливом колективізації та індустріалізації;

– по-друге, обраний дисертантом аграрний регіон – Херсонська губернія XIX – першої чверті XX ст. – дійсно мав принципові соціокультурні відмінності, що суттєво вплинули, як на зачаткування самої сільської сім'ї («європеїзація» регіону завдяки заселенню іноземними колоністами й появою нових етнографічних поселень; формування «регіонального індивідуалізму» як належність до суспільства окремого регіону (Степової України); стрімкий розвиток сільського господарства; не тотальний характер поширення кріпацтва, що дозволяла молоді вільно брати шлюб (с. 56-57)), яка, зберігаючи «святість шлюбу» під контролем православної церкви (с. 77), сприяла зміцненню сімейних стосунків за принципом: «шлюб на все життя» (с. 70), так і на регіональні особливості виховання дітей в селянській сім'ї на засадах певних «етнопедagogічних поглядів та переконань» (с. 56).

Слід вітати й те, що у другому розділі дисертації – *«Вікові періоди у вихованні дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття»* – дисертант під час здійснення історико-педагогічного аналізу керується переважно двома критеріями виміру подій, серед яких (див. стор. 84):

– соціокультурний, який передбачає врахування традиційних і норм побуту селянської сім'ї, її життєвого устрою, поведінки членів родини, їх релігійних уявлень, трудових звершень;

– психолого-педагогічний, який дозволив досить ґрунтовно і прискіпливо висвітлити особливості розвитку дітей двох вікових груп (від народження до

7 років – мала дитина; від 7 до 14 років – отроки) в умовах виховного середовища селянської сім'ї.

Особливий науковий інтерес викликають нові факти, висвітлені дисертантом, які стосуються особливостей здійснення в українській селянській сім'ї різних видів виховання отроків, зокрема:

– фізичного, методи якого передбачали захист життя і здоров'я дітей, їхнє загартування шляхом застосування сил природи (повітря, води, землі, сонця, роси тощо), які поєднувалися з раціональним харчуванням і повноцінним руховим режимом (с. 140-144);

– трудового, яке спрямовувалося на формування у дітей відповідального ставлення до господарсько-виробничої праці як діяльності, яка здатна звеличити людину, а також засвоєння ними норм поведінки та практичних навичок у процесі залучення до землеробства, різних ремесел та народних промислів, скотарства (роль підпасичів, пастухів при випасі худоби), участі в охороні посівів, рибальства, збиральництва (с. 152);

– морального, націленого на гуманну взаємодію з природою, відчуття цінності сім'ї та поваги до старших, підготовки до проведення родинних та релігійних (Святвечір, Різдво, Великдень) свят (с. 152-156);

– соціального /краєзнавчого, яке мало на меті залучення дітей до обрядів та цінування сімейних, релігійних й народних традицій (с. 154).

Імпонує й те, що при викладі матеріалів третього розділу дисертації – «Статеві-віковий підхід у вихованні дітей в українській селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття» дисертант зосереджує увагу на вияві особливостей формування в них якостей жіночої та чоловічої особистості відповідно біологічної статі, а також на виокремленні специфічних засобів підготовки дівчат та юнаків до шлюбу та сімейного життя відповідно українських народних традицій.

В означеному контексті слід вітати використання Яковенком Сергієм Анатолійовичем не тільки настанов статево-вікового підходу, але й засобів гендерного аналізу стану функціонування української селянської родини, який

заснований на врахуванні гендерних маркерів виховного впливу батьків на дітей різної статі (з огляду на соціальні ролі чоловіка та жінки; їх сімейні обов'язки та можливості; значення материнства та батьківства). Через це, правомірними видаються висновки дисертанта стосовно того, що процес статевого виховання дітей в означений історичний період:

– був детермінований сукупністю різних соціокультурних чинників, зокрема, патріархатними статево-рольовими стереотипами та віруваннями народу;

– передбачав здійснення впливу на свідомість, внутрішній світ і поведінку дітей з метою прищеплення їм існуючих поглядів і переконань щодо соціальних ролей та обов'язків жінок і чоловіків шляхом формування у них образу представника чоловічої або жіночої статі, а також ідеалу батька та матері;

– був тісно пов'язаним із повсякденним життям та характером трудової діяльності селянської родини, що ґрунтувався на єдності педагогічних вимог батьків і сільської громади під час передачі життєвого досвіду від батька синові, від матері донці відповідно специфіки змісту «чоловічої» та «жіночої» праці, а також із застосуванням різних ігор, забав та іграшок, обрядових дійств та свят (с. 213).

Загалом, вивчення матеріалів трьох розділів дисертації Яковенка Сергія Анатолійовича та висновків до них вказує на те, що мету дослідження успішно досягнуто, а провідні завдання конструктивно вирішено.

Творчі здобутки дисертанта успішно упроваджено в практику діяльності 3-х закладів вищої освіти України, довідки з впровадження яких підтвердили їх наукову новизну, теоретичну значущість та практичну цінність.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації. На основі ретельного опрацювання значного масиву різнопланових наукових та історико-педагогічних джерел, а також етнографічних досліджень та архівних документів, дисертантом *вперше* узагальнено досвід виховання дітей у селянській сім'ї Херсонської губернії протягом XIX – першої чверті XX ст. на

підставі врахування динаміки розвитку селянської сім'ї означеного краю та впливу регіональної народної традиції на специфіку родинної педагогіки; схарактеризовано зміст і напрями виховання дітей на різних вікових етапах їхнього розвитку (мала дитина – від народження до 7 років; отроки – від 7 до 14 років) з урахуванням чинників становлення інституту сім'ї в Херсонській губернії та статеві-вікової стратифікації традиційного суспільства; розширено наукове знання щодо існуючих у XIX – першій чверті XX ст. історичних форм, методів, прийомів, засобів виховання дітей у батьківському домі; у науковий обіг уведено нові та маловідомі факти, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження Яковенка Сергія Анатолійовича полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, а також представлений маловідомий фактологічний матеріал, можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії вітчизняної педагогіки та оновлення змісту навчальних курсів з історії педагогіки, сімейного, статевого та гендерного виховання.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення й результати дисертаційної роботи Яковенка Сергія Анатолійовича відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (з них 2 статті – у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези – апробаційного характеру. Апробація результатів дослідження здійснена на 2-х міжнародних та 1-й усеукраїнській науково-практичних конференціях.

Отже, кількість та обсяг публікацій, їх тотожність змісту дисертації, відповідає чинним вимогам, означених у Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та Наказі МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 р. №40 (зі змінами).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи подане до захисту дисертаційне дослідження, звертаємо

увагу на деякі дискусійні судження, з приводу яких виникли наступні зауваження й побажання:

1. Схвалюючи те, що в дисертаційній роботі досить ґрунтовно розкрито сутність базових понять досліджуваної проблеми (традиційна селянська сім'я, традиційне суспільство, традиційне родинне виховання, виховання дітей у селянській сім'ї XIX – першої чверті XX ст.), вважаю, що слід було б також конкретизувати змістовий контекст поняття «соціалізація» в означений історичний період.
2. Оскільки дисертантом до наукового обігу уведено нові архівні матеріали, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст., то доцільно було б їх виокремити в науковій новизні дослідження.
3. При розкритті специфіки виховання селянських дітей у Херсонській губернії XIX – першої чверті XX століття, варто було б зупинитися на особливостях виховання дітей у сім'ях селян-старовірів, що викликає певний науково-педагогічний інтерес.
4. У ході розкриття регіональних особливостей виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття), варто було б більш прискіпливо проаналізувати ті законодавчі документи, що регулювали питання заселення та освоєння краю, зокрема, сприяючи тенденції «свропеїзації».
5. З огляду на сучасні виклики, автору дисертації варто було б більш чітко окреслити перспективи творчого використання тих педагогічно цінних ідей, які було ним виокремлено у процесі дослідницького пошуку, що стосуються кожного з провідних напрямів виховання дітей в українській селянській сім'ї, зокрема, соціального, громадянського, національно-патріотичного, гендерного, статевого.

Натомість, висловлені зауваження та побажання суттєво не знижують теоретичної значущості й практичної цінності дисертаційного дослідження

Яковенка Сергія Анатолійовича, яке містить різноплановий, змістовно насичений і цікавий історико-педагогічний матеріал.

Відеутність порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, яке містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертаційному дослідженні думки науковців мають відповідне посилання і застосовані з метою доведення об'єктивності суджень й правомірності тверджень автора.

Загальні висновки і оцінка дисертації. Дисертація «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є самостійною та завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною дисертантом особисто, яка за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, історико-педагогічним, теоретичним та практичним підґрунтям, обґрунтованістю отриманих результатів відповідає вимогам пп. 6-11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – Яковенко Сергій Анатолійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології
та методики викладання іноземних мов
Міжнародного гуманітарного університету

О.С. Цокур

Начальник відділу
організаційно-документального
забезпечення

Вікторія ГОРБАНЬОВА

22.04.2024 р. Підпис засвідчено